

Dr. Fr. Ilešič:

Ilirski »prognani kralji«.

Onim, ki so ob koncu XVIII. in začetkom XIX. stoletja prvi zapluli v romantično strujo mišljenja, so Slovani, istiniti ali namišljeni, služili za zgled njih zgodovinsko-filozofske teorije.

Mislimo pri tem osobito na Nemce, kakor je bil Herder. Malo pa vemo o tem, v kakem odnošaju je bila slovanska »prvotnost in pestra prirodnost« s francosko romantiko; še manj o tem, ali so vojaški in državno-politični stiki Francozov s slovanskim jugom za Napoleonove Ilirije kaj vplivali na kulturno smer Rousseaujevih zemljakov.

Do pred kratkim nam je večini bil neznan roman grofice Wynne-Orsini Rosenberg: »Morlaki« 1788, ki nam sedaj o njem poroča »Srpski knj. glasnik« (1913). Madame de Staël poznamo bolj iz nemške literarne zgodovine nego po njenem romanu »Korinna« (Corinne, 1807), katerega junakinja sanjari iz Benetk preko morja o zanimivi divjosti istrske in dalmatinske obale ter o dalmatinskih narodnih pesnikih-improvizatorjih.

Poznamo Francoza Charlesa Nodiera, ki je bil za Napoleonove Ilirije nekoliko časa urednik narodnega lista »Télégrapha« v Ljubljani. Njegov roman »Ivan Žbogar« je Kržišnik prevel na slovenski jezik (v listku »Slov. naroda« 1886). Veliki Anglež Byron je poznal »Ivana Žbogarja« in Napoleon je na otoku Sv. Helene nekoč prebil celo noč, čitajoč Nodierov roman ter na straneh pripisoval svoje beležke. Kolikor pa vem, se v Slovencih dosle ni natančneje raziskavalo, kako vlogo je ta roman jugoslovanskega »poprirodnelega« junaka-hajduka igral v francoski literaturi; in vendar ni samo francoski romantik Chateaubriand baš Nodiera imenoval svojega »dragega učenca«, ampak V. Hugo celo svojega »učitelja«. V Nodierjevem pariškem stanovanju se je »ob plesu kadrilj ustvarjala slavna šola romantizma« (Skerlić). Nodier, ki je 1821 izdal sicer neuspelo mistifikacijo jugoslovanskih narodnih pesmi v francoskem jeziku (»Smarra« = Mora?, novele in pesmi), in pa Prosper Mérimée s slično mistifikacijo »Gusle« (La Guzla) sta zastopnika ilirske romantike med Francozi ter očeta apokrifnega Ilirstva, ki pa je imelo ta dobri učinek, da so se preko njega možje, kakor Mickiewicz in Puškin, začeli zanimati za srbo-hrvatske narodne pesmi.

O teh zanimivih kulturnih vezeh južnega Slovanstva s francosko kulturo je priobčil srbski literarni historik dr. Jovan Skerlić zanimivo študijo: „Francoski romantičari i srpska narodna poezija“.¹ Tu je analiziran posebe Nodierjev „Ivan Žbogar“ in Mériméejeva „Guzla“. Pred tremi leti (1911) je Srb Vojislav M. Jovanović izdal knjigo o jugoslovanski narodni poeziji v francoski književnosti.²

V „Letopisu“ novosadske „Matice Srpske“ za l. 1913 (knjiga 293 sl.) je Milan Curčin priobčil študijo „Daudet i Ilirstvo“ in z njo opozoril na Daudetov roman „Les rois en Exil“ (1879), ki ga je prezrl tudi Vojislav M. Jovanović.

Curčinova študija mi je bila povod, da sem jel čitati srbski prevod tega romana, ki je pod naslovom „Prognani kraljevi, Pariski roman“ izšel v Pančevu l. 1881.³

Čas dogodkom Daudetovega romana je l. 1872., po francosko-nemški vojni, oziroma po dogodkih pariške komune, torej začetkom današnje francoske republike.

V prognanstvu žive v Parizu kralj westfalski, kraljica gališka, kralj palermški, vojvoda palmški in kralj ilirski Kristijan II., ki je star le še nekoliko nad 30 let, s kraljico Frideriko in s sinčičem Karlom Aleksejem Leopoldom, ki ima priimek — skoro lastno ime — „grof zadarski“. Kristijan se je kot kralj zval „kralj Ilirije in Dalmacije, veliki vojvoda Bosne in Hercegovine“ ter je stoloval v Ljubljani. Njegova ilirska krona je bila 600 let stara, ena najlepših kron v Evropi.

Prognana je bila kraljevska rodbina vsled ene izmed onih narodnih bun, ki človeka spominjajo zemeljskih potresov in ki za njimi pridejo velikanske erupcije. „Ah, srce narodov ni zvestejše od srca kraljev!“ . . . V Iliriji, ki je prej dala svoji kraljevski rodovini toliko svetkovin, so nastala nespornost, svojevoljnosti, nezupnosti, nazadnje mržnja, ona strašna mržnja cele zemlje, mržnja, ki jo je kraljica Friderika čutila v vzduhu, v molčečih ulicah, v ironijskih pogledih, v tresenju povešenega čela, zbog česar se je stiskala na dno kočije, kadar se je za hip popeljala ven.

¹ U Mostaru, 1908, str. 79. — Izprva članki v „Srpskem knj. glasniku“ 1901. Prim. tudi Matića v „Archiv für slav. Philologie“ XVIII—XIX. (Posnetek Skerličevih študij). Louis Leger v „La nouvelle Revue“ 15. jun. 1908 („Srpski knj. glasnik“ 1908, 1. sept.). O Jovanovićevi knjigi: „Srpski knj. glasnik“ 1911, 1. in 16 jun.

² „La Guzla de Prosper Mérimée“, Paris 1911. Librairie Hachette et Cie XI + 566.

³ Dramatiziran je Daudetov francoski roman v angleškem jeziku.

Kralj je popuščal; odpustil je svojega sicer zaslužnega dvorskega vojnega načelnika generala Rosena, ki se je nekdanj zmagovito bil s Turki pri Mostaru in Livnu in s Črnogorci, ter poveril svoje zaupanje liberalcu, da bi na ta način šel v susret novim idejam, a na škodo stranke, ki so jo v Ljubljani zvali kraljičino. Pa zaman; tri leta po odpustitvi Rosena, ki je živeč v Parizu ostal zvest svojemu kralju in kraljevski ideji, je izbruhnila revolucija.

O, kraljica še živo vidi vse te dogodke! Streljajo na njeno okno; ministri so vznemirjeni zblazneli od strahu; prosijo kralja, da naj odstopi... potem so vsi bežali v seljaški obleki ponoči preko planine... Sela so vzbunjena in polna vika, pijana od svobode, kakor mesta... na vseh straneh po vrhovih ognji v znak radosti... Vsa srečna je bila kraljica, ko je v neki kolibi dobila mleka za sinčiča... Končno se je ojunčila ter dala kralju misel, da se zavrni v Dubrovnik, ki je ostal zvest. (V Dalmaciji je republikanska misel malo daleč zasegla). A tu je bilo dva meseca trpljenja in strahu: mesto obkoljeno, obstreljevano, kraljevič bolan; končno tužno vkrcavanje na francosko ladjo... Za njimi pa se s kraljevskega dvorca vije nova zastava ilirske republike.

Tako so pribežali v Pariz, kjer so porušene Tuillerije jasno govorile o strahotah revolucije. Pariz se je radi junaške obrane Dubrovnika zanimal za ilirskega kralja in kraljico; ilustrovani listi so donášali njune slike.

Iz Ilirije so prognanci dobivali često prekrasne novice, češ, republika nima tam korena, ker ni imela prošlosti, niti svojega heroja.

Nekoč je pa Friderika vzela v roke novine „Brzoteka Ilirskega“ (Courir Illyrien), ki je poročal o seji ljubljanskega sabora in o njega sklepu, da se prognanemu kralju vrnejo vsa kronska dobra, preko 200 milijonov, ako se Kristijan zase in za svoje naslednike odreče prestolu ilirskemu.

Kristijan se je bil v Parizu brž oklenil slasti pariškega življenja ter je rad opuščal misel na kako zopetno osvajanje ilirskega kraljestva; ne tako pa kraljica Friderika. Po mnogih trudih je dosegla, da se je ilirska emigracija v Parizu pripravila za „ekspedicijo“ v Ilirijo, ki pa se je žalostno končala.

Kralj Kristijan na svoji „ekspediciji“ ne pride dalje nego do Fontainebleauja; s svojo ljubeznijo ga zadrži lepa židovka, ki jo je je on dvignil za „knjeginjo spljetsko“. Kristijan je pač bolj rojen za ljubezen nego za kraljevanje („l' amoureux Slave“). Med tem se je ekspedicija sama izkušala pri Dubrovniku izkrcati, a zaman.

Kristijan se odpove kroni na korist svojemu sinu, ki nastopi vlado kot Leopold V.

Tako se je v pariškem življenju izgubil kralj ilirski. Bilo je tako končevanje že hereditarno v njem; njegov oče se je bil uničil v ljubezni in njegov ded je bil umrl v sramotnem deliriju. Očividno pa je na mehko stran nagibala tudi njegova slovanska narava — bil je nežen „Slovinec“, na katerem ne ostanejo dolgo niti najjačji vtiski. Friderika je dobro poznala „to slovinsko prirodo, žestoko in mehko, drhtavo in lomko; imela je tolikokrat priliko, odpuščati za blode svojega soproga, človeka — deteta, ki je ohranil od detinstva vse, ljubkost, smeh, pa tudi srečo čud. Tako često ga je pred seboj gledala na kolenih po kakem pregrešku, kjer je na kocko deval svojo srečo in svoje dostojanstvo . . . Tudi njega je često zapekla vest, „zmešano in naivno kesanje Slovinca in katolika.“ Poleg vsega lahkoživstva se je spominjal Kristijan svoje katoliške vzgoje in se je obdajal s pobožnimi predmeti; sredi pijanosti je segel v žep po rožnem vencu, ki ga je imel vedno s seboj. Pri prodaji svoje krone se je pokazal „nezanesljivega Slovinca, ki so ga odgojili jezuiti.“ Le strastno nagnjenje do lepe pariške židovke je v njem premagalo „Slovinca in rimokatolika, ki so ga od malih nog zabavali s pričami o razbojništvi in satanskih nedelih skitniških židov v njegovi deželi.“

Dvor kralja ilirskega je seveda slovanski. Kristijan sam je „Slovinec“, ki se v Parizu trudi govoriti francoski, a govori z lahkim ječljanjem italijanskim; tudi kraljica Friderika je robustna Dalmatinka, a je v nasprotju s svojim možem ozbiljnega lica in političnega mišljenja; njeno čelo je „bolj nizko in zato zopet ponosno“; vzgojena je bila v Monakovem. Njena služkinja, Dalmatinka Peča, govori v svežem dalmatinskem narečju, zvočnem in trdem, ter ima na glavi belo povezačo in oni veliki robec z rdečim vezenjem, kakor jih nosijo Dalmatinke.

Kakor da jih je napisal slovanski publicist, sečitajo te le Daudetove besede, češ, v pariški agenturi za tujce so razumeli in govorili vse jezike razen ruskega, ker Rusi govorijo vse jezike, samo svojega ne.

Poleg Slovanov in Francozov vidimo tudi Nemca Sprichta, ki ljubi, kar je romantično, gradove, doline, razvaline, ter je strastno zavzet za srednji vek.

Med pariškimi prognanci in njih ilirsko domovino posreduje najbolj kraljičin izpovednik fra Alfej. Kot sin ilirskega ribiča je ohranil Alfej staro mornarsko in razbojniško kri tudi takrat, ko je v

samostansko-svečeniški karijeri dospel že visoko. Lice tega ilirskega samostanca je bilo gusarsko; kri, držanje in poteze na obrazu so mu bile kakor pri onih uskokih, ujedah in razbojnikih na latinskih morjih. Najbolj vnet »kraljevec« ali rojalist pa je Elysée Méraut, iz južne Francije doma, odgojitelj mlademu grofu zaderskemu. Méraut razlaga kraljeviču »dogmo božanskega prava« ter stavi kralje in njih poziv na zemlji med narod in Boga.

Močno nas v tem ilirskem romanu zanima često omenjanje gusel in narodnih pesmi. Kristijan piše ljubavno pismo v francoskem jeziku, ki je pa izpremešano z vsem mogočim cvetjem njegove narodne poezije, vzporejajoče drago z golčečimi golobicami itd. Zlasti važen pa je v tem oziru opis bala v palači Rosenovi pred odhodom »ekspedicije« iz Pariza. Za ta opis mu je temelj in ozadje dalo salonsko življenje poljske kneginje Hodzko, katere mož je pred Legerom bil profesor slavistike v Parizu (okoli 1859), in pa francosko pisateljstvo pero pisateljice kneginje Koljcov-Masalske, ki je Francozom 1845 pripovedovala srbsko narodno pesem: »Mali Radojica«. Na tem balu so zagodle tudi gusle. »Kar je bilo Slovanov v družbi, vse je zatrepetalo, ko je zaznalo zvoke gusel . . .« Brnele so kakor valovi, ki se premikajo, vzpenjajo, rasto, širijo. Težak oblak, poln bliskovine, ki ga zdaj pa zdaj živejši poteg z godalom prečara z bliski; a kmalu se izvije iz tega buren, čustven junaški ritem narodne pesmi, himne in plesa v isti mah, one pesmi o Radojici, ki se v Iliriji poje ob vsakem veselju, v vsakem boju in vsekakor predstavlja dvojaki značaj svoje stare legende. Hajduk Radojica je pal Turkom v roke, pa se učinil mrtvega, da bi mogel uteči. Naložili so ogenj na njegove grudi; hajduk se niti ne namrdne; deli so mu v nedra kačo prisojkinjo, udarili mu dvajset klincev pod nohte, pa se ne makne, kakor da je od kamena. Sedaj so dovedli Hajkunu, največjo in najvišjo devojko v Zadru, ki je začela plesati, pevajoč narodno pesem ilirsko. Čim je začela plesati, čim je začul Radojica, kako zvenče cekini na ogrlici devojke, kako se tresejo kite na njenem pasu, pa se je nasmehnil, progledal in bi bil poginil, da ni z enim skokom prišla k njemu plesalka in mu vrgla na živo lice svilen robec, s katerim je zakitila svoj ples. S tem se je rešil hajduk in evo, zakaj se izza 200 let ona narodna ilirska pesem zove pesem Radojičina. Ko so jo začuli pod nebom prognanstva, so vsi Ilirci prebledeli, moški in ženske. Ta poziv gusel je bil glas same domovine . . . Ono veliko težko godalo je godlo ne po žicah, ampak po živcih.

Dasi je Napoleonove Ilirije politično središče bila Ljubljana, so Francozi vendarle bistvo svojega Ilirstva iskali v hrv.-srbskih pokrajinah; nekaj zato, ker so šele od tam zavladali naše provincije, nekaj zato, ker jih je Dubrovnik s svojo prošlostjo in reprezentativnostjo očitno znal zase zavzeti, nekaj menda zaradi odličnosti in važnosti vojaške granice, a v literarno-kulturnih krogih zato, ker so jim te pokrajine s svojim junaškim hajduštvom in s svojo narodno poezijo potrjevale možnost njih romantičnega ideala.

Vsekakor pa se francosko Ilirstvo ujema s politično Napoleonovo tvorbo. „Ilirija“ je Daudetu isto ozemlje kakor Nodieru: Ljubljana - Dubrovnik - Zadar. Zato pa tudi smemo Daudetov roman z Nodierjevim staviti v eno zgodovinsko vrsto. Naravno, da jima je tudi splošni značaj isti, namreč romantičen. Morda se Daudetova romantika najlepše vidi v lepi Parižanki, ki se je Kristijanu vdala ne kot osebi, ampak kot kralju ilirskemu.

Žrtvovala se je oni idealni kroni, ki jo je zrla skozi legende in vsakdanje ter romantične knjige, kakor žarek okoli glave, nad sebičnim in strastnim licem svojega ljubavnika.

Velika je časovna razlika med Nodierjem in Daudetom. In vendar pri obeh ilirska romantika! Kaj je bilo Daudetu povod, da se je lotil take snovi? Odkod mu snov sama? Na taka vprašanja deloma odgovarja Curčin, a ne tako, da bi ne preostalo vprašanj.

Mi bi še vprašali: Zakaj imata ilirski kralj in ilirska kraljica neslovanski imeni: Kristijan, Friderika?

Književna poročila

Anton Funtek, Tekma. Drama v treh dejanjih. (Knezova knjižnica, XX. zvezek.) Izdala „Matica Slovenska“. V Ljubljani 1913. 80. 77 str.

Vsebina je znana, klasično enostavna: Lesovin, ravnatelj umetniške akademije, podleže v tekmi z mladim kiparjem Danejem, svojim učencem, ki si s slavo pribori tudi Lesovinovo hčer, institutko Stano, in pritira njenega častihlepnega očeta nehote do uničujoče katastrofe.

Pisatelj poroča: „Ko se je uprizorila „Tekma“ v Ljubljani in potem v Zagrebu, so se pojavila v ocenah mnenja, ki so ji podtikala razne tendence. Zlasti so nekateri videli v drami boj med „mladimi“ in „starimi“, celo (v Zagrebu) med mlado in staro umetniško strujo na — Kranjskem! Največ so bile temu mnenju povod glediške beležke, ki jih je pred uprizoritvijo priobčevalo dnevno časopisje.“ (str. 5). V resnici smešno: v drami zmagajo „mladi“, pisatelja pa prišteva javnost med „stare“, solidne konservativce, dasi se sam menda nikamor ne sili. Radi se torej pokorimo